

AD FONTES

Studia in honorem
OLEH KUPCHYNS'KYI
septuagenario dedicata

Volumen I

KYIV – LVIV
2004

ДО ДЖЕРЕЛ

Збірник наукових праць на пошану
ОЛЕГА КУПЧИНСЬКОГО
з нагоди його 70-річчя

Том I

КИЇВ—ЛЬВІВ

2004

ББК 72.3 Г
255
УДК 082.2

Видання підготовлене з участю:

Наукового товариства ім. Шевченка

Львівського національного університету ім. І. Франка

Національного університету „Києво-Могилянська академія“

Українського Вільного Університету у Мюнхені

*Інституту української археографії та джерелознавства
ім М. Грушевського НАН України*

Редакційна колегія:

Ігор ГИРИЧ, Ярослав ГРИЦАК,

Микола КРИКУН, Леонід РУДНИЦЬКИЙ, Наталія ЯКОВЕНКО

Збірник видано завдяки фінансовій підтримці
Ганни та Володимира РАКІВ

з 0503020902 Без оголошення
2004

ISBN 966-02-32-32-2
ISBN 966-02-32-33-0 (Т. 1)

© Редакційна колегія:
Ігор Гирич, Ярослав Грицак,
Микола Крикун,
Леонід Рудницький,
Наталія Яковенко

Андрій ГРЕЧИЛО

Інститут української археографії та джерелознавства
ім. М. Грушевського НАН України. Львівське відділення (Львів, Україна)

СИМВОЛИ КОРОЛІВСТВА ГАЛИЧНИНИ І ЛОДОМЕРІЇ (1772—1918)

1772 р. відбувся перший поділ Речі Посполитої, наслідком якого стало приєднання частини західноукраїнських земель до Австрійської монархії. Формально цей акт проголошувало універсалом імператриці Марії-Терезії (яка тоді була також королевою Чехії й Угорщини) від 11 вересня 1772 р., за яким визначали й межі „здавна належних провінцій”¹. Підставою слугували давні претензії угорських королів на Галицьку Русь. Обґрунтування причин захоплення цих територій австрійська дипломатія виклала у брошурі-маніфесті, виданій у Відні латинською, німецькою, французькою та польською мовами². Анексію подано як ревіндикацію. Окрім спекулювання фактами, вибраними з різних хронік та архівних документів, котрі мали б підтверджувати приналежність від XIII ст. Галицької Русі, Волині та Поділля до Угорської корони, як важливий аргумент також вказувалося, що угорські монархи постійно використовували титул „короля Галіції і Лодомерії”, від якого ніколи не відмовлялися, а на своїх печатках поміщали герби цих земель³. 1773 р. у відповідь на це вийшла друком (без вказаного місця видання, у варіантах польською та французькою мовами) інша брошура, яка спростовувала австрійські твердження й „засвідчувала” польські права на українські території⁴. У ній, зокрема, вказано, що жоден угорський король не використовував претензійної титулатури під час дипломатичних контактів з Короною Польською⁵. Однак на той час ця дискусія не мала більшого значення, оскільки на території новоприєднаної провінції уже почали діяти австрійські закони.

Угорські претензії на Галицьку землю намагалися виводити з кінця XII ст., коли Бела III, скориставшись князівськими міжусобицями, ув'яз-

¹ Edicta et mandata universalis regnis Galiciae & Lodomeiae a die 11. septembr. 1772. initiae possessionis promulgata (Rozkazy i ustawy powszechne krolestwom Galicyi i Lodomerji od dnia 11. wrzesnia 1772. obicia possessyi ogloszone).— Leopoli, 1772.— P. 1—3. Поп.: Schnür-Pepłowski S. Z przeszłości Galicyi (1772—1862).— Lwów, 1894.— T. 1.— S. 8—10.

² Jurium Hungariae in Russiam Minorem et Podoliam, Bohemiaeque in Oswicensem et Zatoriensem ducatus praevia explicatio.— Vindobonae, 1772. Польськомовний варіант: Wywod poprzedzający praw korony Węgierskiej do Rusi Czerwonej y do Podola, tako iako korony Czeskiej do księstw Oswiecimskiego y Zatorskiego.— Wiedeń, 1772.

³ Jurium Hungariae...— P. 6, 32, 43. Поп.: Wywod poprzedzający...— S. 8, 42, 53.

⁴ Odpowiedź na wykład poprzedzający praw korony Węgierskiej do Rusi Czerwonej y do Podola, tako iako korony Czeskiej do księstw Oswiecimskiego y Zatorskiego.— [Б. м.], 1773.

⁵ Там само.— S. 124—126, 128.

нив князя Володимира Ярославича, посадив у Галичі свого сина Андрія й, за угорськими джерелами, близько 1190 р. присвоїв собі титул короля „Galliciae“⁶. Але галичани незабаром вигнали угорців, і Володимир повернувся у Галич⁷. Зрештою, на печатці короля Бели III з документа за 1195 р., як і на печатках його наступників з початку XIII ст., Галичини у титулатурі немає⁸. Однак згодом угорський король Андрій II у документах починає вживати титул „Halicie Lodomerieque rex“⁹. 1214 р. він садить у Галичі свого малолітнього сина Коломана й коронує його на короля Галичини¹⁰. У легенді маєстатових печаток Андрія II спершу, окрім титулів короля Угорщини, Далмації, Хорватії, Рами та Сербії, з'являється „Galicie rex“, а на золотій печатці з грамоти 1221 р. — ще й „Lodomerie“ [тобто — латинізована форма назви „Володимирія“ від міста Володимира на Волині.— А. Г.]¹¹. Хоча після розгрому угорців під Галичем 1221 р. Коломан потрапив у полон і втратив реальну владу в цьому місті, угорські королі й надалі вживали претензійні титули, які фіксували і на печатках, і в документах¹².

На початок XIV ст. остаточно утверджується територіальний герб Галицько-Волинської держави зі зображенням „руського“ лева¹³. Після розпаду Руського королівства цей символ використовувався, зокрема, на грошиках, карбованих угорсько-польським королем Людовиком у Львові в 1379—1382 рр.

Від кінця XIV — початку XV ст. у Східній Європі поширюється практика застосування королівських маєстатових і менших печаток із зображенням територіальних гербів земель, які входили до складу державних утворень, або на які поширювалися претензії монархів. „Руський“ лев фігурував на печатці польського короля Владислава Ягелла, відомий з документа за 1388 р., та його наступників аж до розпаду Речі Посполитої в другій половині XVIII ст. В Угорщині маєстатові печатки такого типу трапляються на документах короля Сигізмунда за 1406 і 1432 рр., однак ні „руського“ лева, ні іншого символу для означення Галичини чи „Лодомерії“ на цих печатках не було¹⁴. На меншій печатці короля Матяша Гун'яді, прикладеній до документа за 1470 р., а також на маєстатовій та таємній печатках цього ж короля за 1475—1477 рр., уперше з'являється

⁶ Див.: Palma F. C. Heraldicae Regni Hungariae Specimen.— Vindobonae, 1766.— P. 68; Jurium Hungariae...— P. 6.

⁷ Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство.— Львів, 1999.— С. 105.

⁸ Див. печатки Бели III, Емерика (1202 і 1203 рр.) та Андрія: Pray G. Syntagma historicum de sigillis Regum, et Reginarum Hungariae pluribusque aliis.— Budae, 1805.— Tabl. II, fig. 2; tabl. VI, fig. 6; tabl. VII, fig. 3; tabl. VIII, fig. 3.

⁹ Palma F. C. Heraldicae...— P. 69; Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДА України у Львові), ф. 755, оп. 1, спр. 170, арк. 3.

¹⁰ Про це він повідомляв у листі папу Інокентія III (див.: Jurium Hungariae...— Suppl. 1).

¹¹ Pray G. Syntagma...— P. 53; tabl. III, fig. 2; tabl. V, fig. 1; tabl. VII, fig. 1.

¹² Там само.— P. 36, 60; tabl. I, fig. 7; tabl. 2, fig. 1; tabl. III, fig. 1; tabl. IV, fig. 1; tabl. V, fig. 2; tabl. VI, fig. 3, 4; tabl. VII, fig. 2; tabl. IX, fig. 1; tabl. X, fig. 1; tabl. XI, fig. 1; tabl. XII, fig. 1; tabl. XIII, fig. 1; tabl. XIV, fig. 1; Jurium Hungariae...— P. 6, 32; Fejérpataky L. Magyar czimeres emlékek.— Budapest, 1901.— 1. f.— 31. o.

¹³ Докладніше про це див.: Гречило А. Територіальні символи Галицько-Волинської держави другої половини XIII — початку XIV століть // Записки Наукового товариства ім. Шевченка (далі — Записки НТШ). Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін.— Львів, 2000.— Т. ССXL.— С. 255—263.

¹⁴ Pray G. Syntagma...— Tabl. IV, fig. 1; tabl. XIV, fig. 1.

1

2

3

4

Символи Королівства Галичини і Лодомерії (1772—1918):

1 — печатка короля Андрія II. Початок XIII ст.; 2 — печатка короля Андрія II. 1221 р.;
3—4 — печатки короля Матіяша Гуньяді. 1470 р.

5

6

7

Символи Королівства Галичини і Лодомерії:

5 — печатка короля Владислава II, 1490 р.; 6 — печатка короля Владислава II, 1491 р.;
7 — герби Галичини та Лодомерії на печатці короля Фердинанда I, XVI ст.

новий герб, якого пізніші дослідники з XVIII—XIX ст. трактують як герб Галичини: у щиті корона¹⁵. На підставі дослідження тинктури на печатці робилися намагання реконструювати колористику цього герба, а саме: у синьому полі золота корона¹⁶. Аналогічний символ фігурує й на меншій печатці Владислава II за 1491 р.¹⁷ Однак на маєстатовій печатці цього ж короля (з датою у легенді — „1490“) подано щит вже з двома коронами, одна над іншою, а штрихування поля мало би вказувати червоний колір¹⁸. На реверсі великої печатки Фердинанда I Габсбурга (угорського короля 1526—1564 рр., короля Римського від 1531 р., імператора Священної Римської імперії з 1556 р.) серед розташованих по колу дванадцяти земельних гербів містяться уже відомі дві корони (Галичина) та щит із двома шахованими геральдичними балками (Лодомерія)¹⁹. У такому вигляді ці символи використовували й інші імператори Священної Римської імперії, котрі були також угорськими королями, майже до середини XVIII ст., зокрема — імператор Карл VI (1711—1740)²⁰. Хоча вже на той час з'являються публікації, у яких герб Галичини описано як зображення коронованої галки над трьома коронами (поле щита вважалось червоним), а герб Лодомерії — у синьому полі дві геральдичні балки в два ряди срібно-червоної шахівниці²¹. Мабуть, під цим впливом на угорських та інших печатках імператриці Марії-Терезії (1740—1780) ще до 1772 р. як претензійний герб Галичини фігурувало вже три корони²².

Більша частина приєднаних 1772 р. до Австрійської монархії західноукраїнських земель до того часу впродовж понад трьох століть входила до складу Руського воєводства, гербом якого залишався давній символ Галицько-Волинської держави — золотий „руський“ лев у синьому полі (з короною або без неї на голові, спинаючись на скелю, або без неї). Проте цей герб не відповідав австрійській політичній декларації про „повернення давніх угорських провінцій“, тому не дивно, що його скасовано, а натомість для Королівства Галичини і Лодомерії (так названо нову провінцію) канцлер князь Кауниц рапортом від 6 жовтня 1772 р. рекомендував „зберегти“ відповідні претензійні символи²³. На цій підставі угорська королівська надвірна канцелярія 16 листопада того ж року визначила гербом Галичини — у синьому полі три золоті корони, дві над

¹⁵ Pray G. Syntagma...— Tabl. XII, fig. 4; tabl. XIII, fig. 2; tabl. XV, fig. 1; Bárczay O. A heraldika kézikönyve.— Budapest, 1897.— 32 о.— 85 ábra.

¹⁶ Ströhl H.-G. Oesterreichisch-Ungarische Wappenrolle nach Seiner Kaiserlichen und Königlichen Apostolischen Majestät grossem Titel.— Wien, 1890.— S. XIV.

¹⁷ Pray G. Syntagma...— Tabl. XIII, fig. 5; Vossberg F. A. Siegel des Mittelalters von Polen, Lithauen, Schlesien, Pommern und Preussen.— Berlin, 1854.— Taf. 15.

¹⁸ Pray G. Syntagma...— Tabl. XVI, fig. 1; Ströhl H.-G. Oesterreichisch-Ungarische Wappenrolle...— S. XIV.

¹⁹ Ströhl H.-G. Heraldischer Atlas.— Stuttgart, 1899.— Taf. LXIV, Fig. 8.

²⁰ ЦДА України у Львові, ф. 755, оп. 1, спр. 170, арк. 3 зв.

²¹ Cereographia Hungariae seu notitia de insignibus et sigillis Regni Mariano-Apostolici compendio data.— Tyrnaviae, 1734.— P. 56, 57; Palma F. C. Heraldicae...— P. 69. Див також: Bertényi I. Új magyar címertan.— Budapest, 1998.— 75 о.

²² Див.: Ströhl H.-G. Oesterreichisch-Ungarische Wappenrolle...— S. XIV; Jurium Hungariae-Ungarische Wappenrolle...— P. 32 (йдеться про коронну угорську печатку, виготовлену 1769 р.).

²³ ЦДА України у Львові, ф. 755, оп. 1, спр. 170, арк. 3.

одною, а Лодомерії — у синьому полі дві балки, тричі шаховані червоним і сріблом²⁴. Оскільки до складу нової провінції також приєднали колишні претензійні території Чеської корони — Освенцимського й Заторського князівств, — то загальний герб складався з трьох полів (у першому — три корони, дві над одною (Галичина); у другому — дві шаховані балки (Лодомерія); у третьому — в срібному полі синій орел (Освенцимське князівство), з накладеним коронованим щитком з австрійським гербом (у червоному полі срібна балка), щит увінчувався королівською короною й іноді поміщався на грудях чорного австрійського імперського двоголового орла²⁵. Такий герб, зокрема, карбовано спеціально для Галичини на мідних шилінгах (1774) та срібних п'ятнадцяти та тридцяти крейцерових монетах (1775—1777)²⁶.

Однак 27 січня 1782 р. цісар Йосиф II своїм дипломом запровадив новий герб для провінції: овальний щит у золотому декоративному картуші, увінчаний короною й обрамований пальмовою та лавровою гілками, розділений на чотири поля, де, крім символів Галичини та Лодомерії, подано окремо знаки Освенцимського (у синьому полі срібний орел зі золотою літерою „О“ на грудях) і Заторського (на срібному тлі пурпуровий орел зі золотою літерою „Z“ на грудях) князівств²⁷. Треба зазначити, що колористику двох останніх символів подано у різних публікаціях і матеріалах не завжди вірно, а при подальших модифікаціях крайового герба вона також змінювалася²⁸. Герб 1782 р., хоч і в інших формах щита та без картуша й гілок, широко використовувався на печатках багатьох громад, повітових органів і різних установ аж до 1918 р.²⁹, а в деяких випадках — і в 1920—1930-х рр.³⁰

За Декретом цісаря Леопольда II від 27 жовтня 1790 р. визначено новий повний імператорський титул і великий герб, у якому на грудях орла поміщався щит і серед верхніх полів два середні займали знаки

²⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 755, оп. 1, спр. 170, арк. 3.

²⁶ Там само.— Спр. 169, арк. 14. Див. також: *Edicta et mandata...* (поклик 1).

²⁸ *Plage K. Monety bite dla prowincji polskich przez Austyę i Prusy oraz monety Wolnego miasta Gdańska, Księstwa Warszawskiego i w obłężeniu Zamościa.*— Kraków, 1906.— S. 11—12; tabl. I, N 1—10.

²⁷ „*Scutum videlicet erectum italicum, seu ovale, margine sculptili artificioso aureo, varie ac eleganter inflexo, volutatoque conclusum, hinc ramo Palmae illinc Lauri redimitum superincumbento corona Regia clausa aurea, gemmis ac unionibus consita, sonspicuum, perpendiculari una, horizontali altera quadrariam sectione, cuius areae superiori dextrae sapphirinae inscriptae sint tres Coronae aureae, antiquae, regiae radiatae 2. 1. utpote Digma Regni Galliciae, sinistrae vero aequide janthinae arma Regni Lodomeria, nempe duae fasciae duplici ducto ex argento et minio octies atlernantibus tessellatae, tandem in inferiori dextra pariter glauca Digma Ducatus Oswiecimensis, videlicet aquila argentea expansa, in pectore Elemento aureo O. superbiens insinistra vero, armis Ducatus Zatoriensis respondente argentes similis aquila sed muricata fluctuet in cuius pectore littera Z. aurea fulgeat*” (ЦДІА України у Львові, ф. 755, оп. 1, спр. 170, арк. 6—7). Див. також: *J. Siebmacher's großes Wappenbuch.*— Neustadt an der Aisch, 1985.— Bd. 32: *Der Adel von Galizien, Lodomerien und der Bukowina.*— S. 50, 51; Taf. 42.

²⁸ Див.: ЦДІА України у Львові, ф. 755, оп. 1, спр. 170, арк. 11; [Kuropatnicki E. A.] *Geografia albo dokładne opisanie królestwa Galicyi i Lodymeryi.*— Lwów, 1858.— S. 2.

²⁹ ЦДІА України у Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 3848, арк. 20; спр. 3851, с. 6; спр. 5242, с. 30; спр. 5389, арк. 65, 71, 83—84, 115, 117; спр. 5391, арк. 222; спр. 5392, с. 34; спр. 5393, с. 49; спр. 5395, арк. 92; спр. 7527, с. 113, 116, 119, 122 та ін.

³⁰ Державний архів Львівської області, ф. 7, оп. 3, спр. 134, арк. 26, 107 (печатки громад Заруді та Дорнфельда, 1926 р.); спр. 496, арк. 10 зв., 11 (печатка відділення повітової ради в Мостиськах, 1935 р.).

8

9

Символи Королівства Галичини і Лодомерії:

8 — герби Галичини та Лодомерії у книзі Ф. К. Пальми „Heraldicae Regni Hungariae Specimen“. 1766 р.: 9 — герб Галичини та Лодомерії в „Edicta et mandata“. 1772 р.

10

11

12

13

Символи Королівства Галичини і Лодомерії:

10—11 — герби Галичини та Лодомерії в „Edicta et mandata“. 1772 р.; 12 — монета 30 крейцерів з гербом Галичини та Лодомерії. 1777 р.; 13 — герб Королівства Галичини та Лодомерії, наданий цісарем Йосифом II. 27 січня 1782 р.

Галичини і Лодомерії³¹. Так само ці символи розміщені й на середньому гербі 1792 р. за панування Франца II³². Але вже згідно з наказом цього ж цісаря від 5 листопада 1804 р. у середньому гербі імперії крайовий знак надалі складався із двох частин, але містився на окремому щиті на крилах орла, а у великому гербі його подано так: відведена частина щита перетята і напіврозтята, у верхньому полі знак Лодомерії, у нижньому правому — Освенцимського князівства, в нижньому лівому — Заторського, у серцевому щитку — новий символ Галичини: в синьому полі червона балка, над якою чорна галка (eine schwarze Dohle), а внизу — три золоті корони, дві над одною³³. Подальші зміни імперських гербів уведено наказом від 6 серпня 1806 р.: у середньому з'являється тільки герб Галичини (з галкою і коронами); а на великому — у правому нижньому полі кількість територіальних знаків від провінції збільшується з чотирьох до десяти: у три ряди, в першому — Лодомерія, Краків, Мазовія; в другому — Сандомир, Галичина і Волинь; третьому — Освенцим, Люблін, Затор і Підляшшя³⁴. Для Волині подано у синьому полі срібний „8-кутний“ хрест з чорною подвійною обвідкою, на якому срібний щиток з чорним одноголовим орлом, зі срібною літерою „V“ на грудях³⁵. А для Підляшшя — зображення Погоні у срібному полі. В обох цих випадках використано давні територіальні герби, але змінено їхню колористику та поодинокі елементи³⁶. Хоча вже 1809 р. Австрія втратила частину земель на північ від Вісли, але 1815 р. повернула так званий Тернопільський край, який намагалися пов'язати з гербом Волині.

Нові зміни до гербів Австрійської імперії запровадив 13 травня 1836 р. цісар Фердинанд I. На великому гербі крайові символи подавали в лівому нижньому полі так само, як 1804 р.³⁷ Однак найчастіше як узагальнений знак Королівства Галичини і Лодомерії використовувано герб з чорною галкою та трьома коронами. Цей символ також потрапив на печатки багатьох місцевих громад, різних установ та урядів і застосовувався аж до розпаду Австро-Угорщини³⁸. Разом з володимирськими „шахівницями“ галицький знак входив до герба австрійського ерцгерцога, затвердженого 1816 р., зміненого 1896 р.³⁹

Від 1786 р. до складу Галичини входила Буковина, яку в патенті цісаря Франца Йосифа I від 4 квітня 1849 р. уже названо окремою провінцією — „Герцогство Буковина“. Герб цього коронного краю затверджено 8 січня 1863 р.: у роззятому на синє і червоне поля щиті чорна голова бика (einen schwarzen Ochsenkopf), над нею та обабіч три золоті

³¹ Gall F. Österreichische Wappenkunde.— Wien; Köln; Weimar, 1992.— S. 55.

³² Там само.— Taf. 11.

³³ Там само.— S. 70—71; Taf. 11.

³⁴ Там само.— S. 83—84.

³⁶ „Im blauen Feld ein silbernes achteckiges Kreuz, mit doppelten schwarzen Rändern, dessen Mitte einen Schild trägt, in dem sich in Silber ein schwarzer Adler findet, der ein silbernes „V“ auf der Brust trägt“ (Там само).

³⁶ Докладніше про це див.: Гречило А. Територіальні символи...— С. 255—263; його ж. Земельна геральдика // Пам'ятки України.— 1991.— № 3.— С. 42—46.

³⁷ Gall F. Österreichische Wappenkunde.— S. 91. Див. також: Kolař M. Českomoravská heraldika.— Praha, 1902.— S. 357—362.

³⁸ ЦДА України у Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 5391, арк. 4, 132; оп. 64, спр. 1902, арк. 106 та ін.

³⁹ J. Siebmacher's großes Wappenbuch.— S. 55—56, 66, Taf. 51, 51-a.

шестипроменеві зірки⁴⁰. Новий знак базувався на історичному символі Молдавського князівства, але мав деякі відмінності в колористиці й елементах. Герб Буковини планувалося ввести 1871 р. до великого герба Австро-Угорщини, але цей ескіз не затвердили⁴¹. Разом з гербом Галичини його внесли до нового великого герба Австро-Угорщини 1915 р.⁴² Обидві провінції використовували спершу однакові прапори у „крайових кольорах” з двох горизонтальних рівновеликих смуг синьої та червоної, але згодом для Галичини порядок барв змінено — верхня смуга стала червоною, а нижня — синьою⁴³.

Давній територіальний герб з „руським” левом, замінений новими австрійськими символами 1772 р., досить швидко перестав функціонувати. Хоча Галицька дворянська гвардія у Відні й використовувала в 1781—1793 рр. синьо-жовті прапорці⁴⁴, однак їх колористика також збігалася з барвами колишнього претензійного, а тепер нового крайового герба — три золоті корони на синьому фоні.

Відродження історичного символу Руського королівства XIII—XIV ст. відбулося після „весни народів” 1848 р. Саме ці революційні зміни дали змогу утрадиційнитися поняттю українських національних кольорів у Галичині, яке згодом поступово поширилося на інші етнічні землі й на початку ХХ ст. набуло всеукраїнського значення. Проте питання українських національних символів на початку 1848 р. було ще не до кінця з'ясоване. На відміну, скажімо, від поляків, у яких завдяки не так давно перерваним державницьким традиціям, фактично не було якихось сумнівів у подібній проблемі, чи чехів, територіальний знак яких продовжував офіційно функціонувати в Австрійській імперії.

Головна Руська Рада порушила проблему національних символів тільки на таємній раді сьомого засідання, що відбувалося 16 травня, а вже на таємній раді 18 травня вирішено, „[...] що знамя земли руской тутейшой есть левъ, а цветы руски жовтый и синий”⁴⁵. Малюнок самого герба (з повернутим геральдично вправо левом), взятий з перевиданого 1839 р. у Ляйпцигу першого тому гербовника К. Несецького, опубліковано з описом кольорів у „Зорі Галицькій” аж 27 червня⁴⁶. Утвердження українських національних символів набуло великого поширення. Йосафат Кобринський у листі з Коломиї від 8 червня до Якова Головаць-

⁴⁰ Ströhl H.-G. Oesterreichisch-Ungarische Wappenrolle...— S. XV, Taf. IX. Зазначимо, що у деяких тогочасних виданнях герб Буковини помилково подавали як „голову буйвола (eip Büffelkopf) у золотому полі”; див.: Geographisch-statistische Übersicht Galiziens und der Bukowina nach amtlichen Quellen bearbeitet.— Lemberg, 1867.— S. 6.

⁴¹ Göbl M. Staatssymbole des Habsburger-Reiches ab 1867 mit besonderer Berücksichtigung des Staatswappens // Österreichs politische Symbole: Historisch, ästhetisch und ideologiekritisch beleuchtet.— Wien; Köln; Weimar, 1994.— S. 20—21.

⁴² Gall F. Österreichische Wappenkunde.— S. 101—105, Taf. 118; Neubecker O., Brooke-Little J. P. Heraldry: Source, Symbols and Meaning.— London, 1988.— P. 90—91.

⁴³ Lind K. Städte-Wappen von Österreich-Ungarn.— Wien, 1885.— Taf. Galizien I, III; Hickmanns A. L. Geographisch-statistischer Universal-Taschenatlas.— Wien; Leipzig, 1917.— Taf. 60.

⁴⁴ Дашкевич Я. Синьо-жовті прапорці Галицької гвардії 1781—1793 рр. // Знак.— 1993.— Ч. 4.— С. 3.

⁴⁵ ЦДА України у Львові, ф. 180, оп. 1, спр. 2, арк. 25 зв., 26. Пор.: Головна Руська Рада (1848—1851): протоколи засідань і книга кореспонденції.— Львів, 2002.— С. 26—27.

⁴⁶ Зоря Галицька.— 1948.— 27 черв.— Ч. 7.— С. 30.

14

15

16

ГЕРБЪ, НИИ ЗНАМА ГАЛИЦКОИ РЕСИ;
 С ТОЗОЛОТЫИ АЕВЪ ВЪ СИННОМЪ ПО-
 ЛИ ВСПИНАЮЧЫИ СЯ НА СКЛАДЪ.

17

18

Символи Королівства Галичини і Лодомерії:

14 — середній герб Австрійської монархії. 1792 р.; 15 — середній герб Австрійської монархії. 1804 р.; 16 — герб Волині як один з елементів австрійського герба. 1806 р.;

17 — герб Галичини і Лодомерії у гербі ерцгерцога. 1816—1896 рр.; 18 — герб Галицької Русі, опублікований у „Зорі Галицькій“. 1848 р.

19

20

21

Символи Королівства Галичини і Лодомерії:
 19 — герб Галичини. 1804—1918 рр.; 20 — герб Буковини. 1863—1918 рр.;
 21 — герби Галичини та Буковини у гербі Австро-Угорщини. 1915 р.

кого писав: „[...] Льва в синім поле по шапках и капелухах даже селяне носять [...] В Коломиї зроблена хоругва Левъ в синим поли: и хороша робота коштує и хороши грош [...]”⁴⁷

Відродження давнього територіального герба як українського національного знака викликало агресивну реакцію з польського боку, що своєю чергою провокувало українські вимоги заборонити використання у Галичині польського орла⁴⁸. У відповідь на польські провокації згодом у „Зорі Галицькій” опубліковано вірш з такими глузливими словами:

*...Где есть теперь така сила,
Щобъ Русина повалила?
Левъ ся орла не боить.
Якъ Левъ рикне, птахъ злетить...⁴⁹*

З 2 по 16 червня 1848 р. у Празі відбувся Слов'янський з'їзд, на якому однією з проблем українсько-польського порозуміння було питання атрибутів загонів Національної гвардії у Галичині. Відповідно до „Оуставу для учрежденія Гвардіи народной (Стражи народной) въ кесарствѣ Аустріяцкомъ” від 8 квітня у § 19 зазначено, що „каждий баталіонъ маєть корогву (хоронгевъ), а каждый швадронъ штандаръ оздоблений колорами краю”⁵⁰. Оскільки тогочасні крайові символи не влаштували ні українську, ні польську сторону, то 5 червня в декларації Зенона Поглодовського запропоновано, щоб гвардія на території усієї Галичини мала спільні відзнаки (орла і лева)⁵¹. Це питання, а також принцип виборності більшістю голосів керівників підрозділів гвардії та мови командування (української або польської), погоджено обома делегаціями й увійшло до § 3 порозуміння⁵².

Досить неординарна подія відбулася наприкінці червня 1848 р. у Львові. В неділю уранці 25 червня на вежі львівської ратуші було вивішено „хоруговъ руской барвы, а при ней зъ лѣвой стороны хоруговъ польску”, хоча Головна Руська Рада відмежувалася від цієї події й у газеті „Зоря Галицька” заявлено, що „то не Русини оучинили, и навіть не знають, кто тоє оучинивъ”⁵³. Щоправда, вже через рік Головна Руська Рада клопоталася, щоб під час урочистостей 15 травня 1849 р. на ратуші Львова була встановлена хоругва „руска синожовта и черножовта ракуска” [тобто австрійська.— А. Г.], а згодом пробувала з'ясувати,— за чийм наказом ці прапори знято того ж дня⁵⁴.

⁴⁷ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—49 / Вид. К. Студинський.— Львів, 1909.— С. 260.

⁴⁸ ЦДА України у Львові, ф. 180, оп. 1, спр. 2, арк. 33, 36. Див. також: Головна Руська Рада...— С. 30, 32; Гречило А. Відродження українських національних символів у Галичині в 1848 р. // Знак.— 1998.— Ч. 16.— С. 1—2.

⁴⁹ Зоря Галицька.— 1848.— 11 лип.— Ч. 9.— С. 38.

⁵⁰ Кривецький І. Проби організування руських національних гвардій у Галичині 1848—1849 // Записки НТШ.— Львів, 1913.— Т. СХІІІ.— Кн. І.— С. 131.

⁵¹ Wisłocki W. T. Kongres słowiański w roku 1848 i sprawa polska // Rocznik zakładu Narodowego imienia Ossolińskich.— Lwów, 1928.—Т. І—ІІ.— С. 607.

⁵² Wisłocki W. T. Kongres...— С. 703; Кривецький І. Проби...— С. 83.

⁵³ Зоря Галицька.— 1848.— 27 черв.— Ч. 7.— С. 30.

⁵⁴ ЦДА України у Львові, ф. 180, оп. 1, спр. 3, арк. 42 зв., 44.

Незважаючи на домовленості під час празького Слов'янського конгресу, в Галичині почалося активне створення національних гвардій під польською атрибутикою. Так, у селах причиною цього було те, що організаційними питаннями переважно займалися пропольськи налаштовані мандатори. Це викликало обурення й опір українського населення. Протестаційні листи йшли від сотень громад. Так, селяни Нового Милятина відмовилися вступати до гвардії „під знаком орла єдиноглавного” й вимагали організувати „Руську гвардію”⁵⁵. Тому почалося стихійне формування таких загонів (наприклад, створення української гвардії у Дрогобичі в липні 1848 р. та освячення там синього прапора з жовтим левом⁵⁶). А 20 вересня Головна Руська Рада видала відозву до українського народу у справі організації національних гвардій⁵⁷. Дано рекомендації про вигляд прапорів таких загонів: на синьому полотнищі з одного боку мав бути жовтий (золотий) лев, що спинається на скелю такої ж барви, а на зворотньому — патрон місцевої церкви. Досить швидко національні гвардії були створені в Яворові, Стрию, Бережанах, Станіславові, Жовкві та інших містах. До Головної Руської Ради зверталось багато сільських громад із проханням допомогти „штандар руский зо Львова спровадити”, з огляду на складність виготовити його на місці⁵⁸. Це спричинило значне поширення простіших у виготовленні прапорів „у руських барвах” — з двох рівновеликих горизонтальних смуг, синьої та жовтої. За тогочасними трактуваннями, синій колір — „якъ чисте небо южнои Руси” — мав уособлювати мир і спокій, жовтий — „якъ ти зорницѣ на ясномъ небѣ” — означав прагнення народу до просвіти, а „левъ спинающийся на скалу означавъ силу, крѣпость народну и тоє самоувѣреніє, що помимо перепонъ досягнути хоче своей цѣли”⁵⁹. Символ „руського” лева досить широко використовувався на печатках багатьох сільських громад від кінця XIX ст.⁶⁰, а під час Першої світової війни фігурував на кокардах легіону Українських січових стрільців.

З боку поляків у Галичині ставлення до давнього територіального знака з левом після 1848 р. визначалося уже через сприйняття його як українського герба. Цікаво, що напередодні повстання 1863 р. польський тимчасовий національний уряд запровадив символ із трьома знаками — орлом (Польща), погонєю (Литва) та Архангелом Михаїлом (мав уособлювати Русь), — що мав відображати ідею відновлення Речі Посполитої, але вже не „двох народів” (Польща і Литва), а трьох⁶¹. Тому в польських

⁵⁵ ЦДА України у Львові, ф. 180, оп. 1, спр. 6, арк. 64—65.

⁵⁶ Желеховский Ю. Освящение хоругви для Гвардии русской въ Дрогобычѣ // Вѣстник „Народного дома”. — 1910. — Ч. 1. — С. 11—12.

⁵⁷ Зоря Галицка. — 1848. — 3 жовт. — Ч. 20. Див. також: Андрусяк М. Проби організування галицько-українського народного війська в 1848—1849 рр. // Літопис Червоної Калини. — 1932. — Ч. 3. — С. 9; Косачевская Е. Восточная Галиция накануне и в период революции 1848 г. — Львов, 1965. — С. 69.

⁵⁸ ЦДА України у Львові, ф. 180, оп. 1, спр. 6, арк. 66.

⁵⁹ Головацкій Я. Исторический очеркъ основанія Галицко-русской Матицѣ и спровоздане первого собору ученыхъ и любителей народного просвещенія. — Львов, 1850. — С. XXXVII—XXXIX.

⁶⁰ Сварник І. Головна Руська Рада і українська символіка // Знак. — 1998. — Ч. 16. — С. 3.

⁶¹ Kuczyński S. K. Orzeł Biały w powstaniach narodowych i ruchach wyzwoleniczych XIX wieku // Orzeł Biały — herb państwa polskiego. — Warszawa, 1996. — S. 252—255.

колах, які намагалися досягнути порозуміння з українцями, більше апелювалося до традиції саме цих символів. Скажімо, висловлювалися пропозиції змінити офіційну назву Галичини на „Польсько-Русинський край“, а в гербі помістити білого орла й архангела Михаїла, „в очікуванні Погоні“ [тобто символа Литви,— знову повторення ідеї „Речі Посполитої трьох народів“.— А. Г.]⁶².

Символи Королівства Галичини і Лодомерії офіційно припинили своє функціонування 1918 р. з розпадом Австро-Угорщини. Хоча подекуди в пізніші часи ще траплялися ці знаки на печатках сільських громад чи повітових управлінь, що свідчило зовсім не про прихильність до колишніх крайових символів, а про брак належного правового регулювання та дотримання порядку в цих питаннях у міжвоєнній Польщі.

Як бачимо, до 1772 р. претензійні угорські герби нічого спільного з історичними знаками ні Галичини, ні Волині не мали. Хоча територіальний символ з левом і був добре відомим в Угорщині, й навіть використовувався Людовиком на вже згаданих монетах 1379—1382 рр., однак до другої половини XV ст. серед символів земель, декларованих у титулатурі угорських королів, не трапляється жодного знака, який би представляв чи Галичину, чи „Володимирію“. Варто зазначити, що титулу королів Хорватії (вживаного угорськими королями з 1102 р.) також не представлено на цих печатках відповідним гербом, який з'являється лише в XVI ст. Поява 1470 р. на печатці Матяша Корвіна герба з однією короною, який у його наступника Владислава II вивозився уже на дві корони, засвідчує, що цей знак був витвором угорської королівської канцелярії. Він не мав жодної традиції у Галичині, як і на Волині не мав якихось історичних аналогів вигаданий згодом герб Лодомерії з двома шахованими балками. У публікаціях XVIII ст. у нібито галицькому гербі кількість корон зростає до трьох, а також з'являється зображення чорної галки зі складеними крильми у червоному полі. Останній елемент, очевидно, пов'язаний з історичним гербом Галицької землі, який від початку XV ст. представляв у срібному полі чорну галку з розгорнутими крильми, а на давніших боярських печатках галка фігурувала й зі складеними крильми⁶³.

З трьох символів, експлуатованих австрійськими монархами впродовж 1772—1918 рр.— трьох корон, шахованих балок та галки,— тільки останній (хоч і змінений) міг відповідати місцевим геральдичним традиціям. Три корони намагалися пов'язати з подібним гербом краківського латинського єпископату (три корони на срібному полі), але ні територіально, ні за функцією знака, ні за історією формування претензійного герба нічого спільного між цими символами немає (з таким же успіхом можна шукати аналогії з гербами Швеції чи Мурсії, у яких також фігурують по три корони). Можна хіба що припустити, що досить швидко трансформація однієї корони у дві мала означати Галицьке і Володимирське королівства в одному знаку. Третю корону разом із галкою автори публікацій XVIII ст. могли почерпнути зі старих польських гербовників і помилово приписати Галичині. Ще менш зрозуміле походження герба

⁶² A. Z. [Czerwiński J.] *Polityka nerwów*.— Kraków, 1882.— S. 25.

⁶³ Гречило А. Територіальні символи...— С. 260.

Лодомерії. Зате зовсім легко пояснити скомбіновані в ХІХ ст. герби Волині та Буковини, оперті вже на місцевих історичних символах.

Таким чином, основу для нових символів захоплених Австрією 1772 р. західноукраїнських земель становлять витворені угорцями наприкінці ХV — на початку ХVІ ст. претензійні герби, які відображали політичну ідею „повернення давніх провінцій”⁶⁴. Вже з утвердженням у Галичині Австрійської монархії до територіальних символів внесено елементи дійсних історичних знаків. Хоча надумані крайові емблеми все ж не були достатньо популярними, особливо після подій 1848 р. Під час Другої світової війни німецькі окупанти намагалися створити символ для Генерал-губернаторства, опертий на якісь „германські традиції”. З цією метою використано три корони, які у поєднанні з левом подано на емблемі дивізії „Галичина”^{*}.

⁶⁴ Політичний зміст і походження цих гербів висвітлювали й інші українські дослідники. Див.: Петрушевич А. С. О мнимої старинной картѣ „Царствѣ Галицкаго и Владимирскаго” // Вѣстник „Народного дома”.— 1887.— Ч. 54.— С. 480; Я. Г. [Головацкий Я.] Нѣсколько словъ по поводу герба, помѣщенного на старинной картѣ Володимиро-Галицкаго царства // Памятники русской старины въ западныхъ губерніяхъ.— Санкт-Петербург, 1885.— Вып. 8: Холмская Русь (Люблинская и Сѣдлецкая губ., Варшавскаго Генераль-Губернаторства).— С. 1—6.

* На початку 2003 р. подібний символ як нібито герб Галичини активно використовувався під час організованого приватними структурами конкурсу „Галицький лицар” у Львові. Застосування такого знака з приносними претензійними деталями без елементарних знань його змісту і походження стало свідченням невігластва та надмірних амбіцій організаторів цього дійства.